

Rewitalizacja Pomorskiej Drogi św. Jakuba – przebieg, stan obecny i potrzeby **Referat na konferencję „Między Gdańskiem a Santiago” 14 marca 2015 roku w Gdańsku:** **PAN Biblioteka Gdańska, kościół św. Jakuba**

1. Potrzeba i inicjatorzy rewitalizacji Pomorskiej Drogi św. Jakuba

Pomysł odtworzenia średniowiecznej *Camino de Santiago* prowadzącej przez tereny południowego pobrzeża Bałtyku narodził się na początku XXI wieku w środowisku lęborskim - jako jeden z owoców rozwoju kultu św. Jakuba Starszego.

Święty Jakub apostoł związany jest z Lęborkiem od początku lokacji tego grodu nad Łebą w 1341 roku. Zaczęto wtedy również budowę świątyni pod wezwaniem św. Jakuba Starszego. Kolejna parafia rzymskokatolicka w Lęborku powstała dopiero w 1958 roku.

Powiew wolności początku lat osiemdziesiątych XX w. przyczynił się w środowisku związanym z lęborską parafią jakubową, prowadzoną przez franciszkanów, m.in. do narodzin pieszego lokalnego ruchu pielgrzymkowego, najpierw do sanktuarium Królowej Kaszub w Sianowie, potem też na kalwarie wejherowskie.

Na przełomie XX i XXI wieku świętowanie urodzin Apostoła wychodzi daleko poza mury kościoła – odpust obejmuje w wielu wymiarach całe miasto, stanowi coraz ciekawszą propozycję religijno-kulturalno-rekreacyjną dla wszystkich lęborczyńców oraz licznie odwiedzających miasto pod koniec lipca gości – turystów. Przyciąga ich budowanie i pokazywanie kulturowej „jedności w różnorodności”¹.

W 1998 roku święty Jakub na prośbę mieszkańców i władz samorządowych zostaje ustanowiony oficjalnym patronem Lęborka. U źródeł zabiegania o ustanowienia patrona, zarówno wśród franciszkanów, a chyba jeszcze bardziej ludzi ze Społecznego Komitetu Organizacyjnego, była wciąż aktualna nadzieja, że św. Jakub będzie jednoczył lęborczyńców różnych orientacji społecznych, religijnych i narodowo-etnicznych, że jarmark będzie świętem integrującym całą społeczność miejską; nadzieja, że patron umocni pozytywne relacje pomiędzy ludźmi, upowszechni otwartość na obecność różnych kultur, języków, wyznań, doprowadzi też do integracji ponad parafialnymi podziałami.

Równolegle do lęborskiego sanktuarium św. Jakuba, dynamicznie rozwija się nowo powstała, najmłodsza w Polsce parafia pod wezwaniem św. Jakuba w oddalonej o 30 kilometrów Łebie. Do obu świątyń zostają wprowadzone pierwszego stopnia relikwie apostoła. Rozkwit oraz żywotność kultu św. Jakuba Starszego w Lęborku oparta jest na szczęśliwym, równoprawnym połączeniu zaangażowania świeckich i duchownych.

Wzajemne inspirowanie się i szacunek były podstawą funkcjonowania najpierw Społecznego Komitetu Jarmarku Odpustowego św. Jakuba, a następnie powołanego na bazie tego Komitetu

---

¹ *Ziemia Lęborska jako ośrodek kultu św. Jakuba Ap.:*

- 1) XIV w. – powołanie w Lęborku parafii i budowa świątyni pod wezwaniem św. Jakuba Ap.
- 2) lipiec 1980 r. – pielgrzymka z Lęborka do Królowej Kaszub w Sianowie, pierwsza pieszka grupa pątników w historii tego sanktuarium,
- 3) 26-28.07.1996 r. – pierwszy reaktywowany ogólnomiejski Jarmark Odpustowy św. Jakuba w Lęborku
- 4) 29.03.1998 r. – ustanowienie parafii św. Jakuba Apostoła w Łebie, najmłodszej pod tym wezwaniem w Polsce,
- 5) 26.07.1998 r. – ustanowienie przez Biskupa Pelplińskiego, na prośbę mieszkańców i władz samorządowych, św. Jakuba Ap. patronem Lęborka,
- 6) 25.07.2001 r. – inauguracja działalności Lęborskiego Stowarzyszenia św. Jakuba Apostoła,
- 7) 2007 r. – wytyczenie i oznakowanie Lęborskiej Drogi św. Jakuba z Sianowa przez Lębork, Łebę do Smoldzina,
- 8) 20.04.2008 r. – wprowadzenie relikwii św. Jakuba do kaplicy w Łebie,
- 9) 15.10.2008 r. – powołanie podczas spotkania w Starostwie Powiatowym w Lęborku Kapituły Pomorskiej Drogi św. Jakuba,
- 10) 25.07.2010 r. – wprowadzenie relikwii św. Jakuba Ap. do franciszkańskiej świątyni oraz ustanowienie Diecezjalnego Sanktuarium św. Jakuba Ap. w Lęborku.

w 2001 roku Lęborskiego Stowarzyszenia św. Jakuba Apostoła (LSJ). Wyrazem formalnym potrzeby współpracy mieszkańców miasta z parafią św. Jakuba jest m.in. zapis w statucie stowarzyszenia o wejściu aktualnego proboszcza do zarządu LSJ, po wyrażeniu przez niego zgody, oraz włączenia wszystkich franciszkanów z lęborskiego klasztoru do organizacji minimum w charakterze członków honorowych.

Jednym z wielu efektów zaangażowania ludzi LSJ było doprowadzenie do wytyczenia i oznakowania w 2007 roku ok. 110 - kilometrowej Lęborskiej Drogi św. Jakuba od sanktuarium Królowej Kaszub w Sianowie przez Lębork do Smołdzina. Wykonawcą zadania była Lokalna Organizacja Turystyczna „Ziemia Lęborska” w oparciu o grant z powiatu lęborskiego. Obok tradycyjnych pielgrzymek odpustowych ze śpiewem, konferencjami, radosnych i coraz liczniejszych, zaczyna się pojawiać pielgrzymowanie indywidualne, wyciszone, łączące się z refleksją nad samym sobą i swoim odniesieniem do *sacrum*.

Utworzenie Lęborskiej Drogi spotkało się z żywym odzewem aprobaty, ale też i dużym niedosytem: pątnikowi po trzech–czterech dniach wędrówki raptem kończył się szlak. Aby kontynuować Drogę, trzeba było przemieścić się ponad 300 kilometrów do Kamminke na wyspie Uznam, gdzie rozpoczyna się *Via Balitica*. W takiej atmosferze wprost nieuniknionym staje się powołanie w 2008 r. Kapituły Pomorskiej Drogi św. Jakuba. Do udziału w jej pracach zaproszono przedstawicieli samorządów terytorialnych, instytucji kościelnych, organizacji turystycznych oraz organizacji pozarządowych, od Gdańska do Szczecina.

2. Przyjęte zasady rewitalizacji Drogi

Efektom prawie dwuletnich przygotowań, w tym kilkunastu spotkań wyjazdowych² ze środowiskami regionalnymi oraz otwartych posiedzeń Kapituły w Lęborku było wypracowanie zasad rewitalizacji Pomorskiej Drogi św. Jakuba, ustalenie węzłowych punktów jej przebiegu oraz przygotowanie wniosku o dofinansowanie z funduszy unijnych.

Od samego początku prac nad reaktywowaniem Drogi Kapituła przyjęła zasadę, która sprawdziła się przy budowaniu odcinka Lęborskiej Drogi św. Jakuba, że przy wytyczaniu i oznaczaniu szlaku konieczne jest uwzględnienie zarówno wymiaru duchowego, wiary, jak i wymiaru świeckiego. Uznano, że ograniczenie reaktywowania Drogi tylko do szlaku kulturowego, do kolejnego produktu turystycznego byłoby zubożeniem, gdyż ma ona obok waloru poznawczego być też żywym szlakiem pątniczym dla ludzi wiary, ma sprzyjać jej odnalezieniu lub wzmocnieniu. Stąd też troska o udział reprezentatywnych przedstawicieli środowiska laickiego i religijnego w składzie Kapituły oraz w zespołach regionalnych zajmujących się reaktywowaniem Drogi.

Ostatecznie reaktywowanie Pomorskiej Drogi św. Jakuba oparto na kilku trójnogach. U podstaw zamierzenia znalazły się trzy cele:

- 1) propozycja indywidualnego wyjścia na szlak pątniczo-turystyczny, umożliwiającego spotkanie się w atrakcyjnym otoczeniu z samym sobą (*profanum*) oraz odnalezienie/przewartościowanie swojej relacji do *sacrum*,
- 2) możliwość ożywienia gospodarczego i społecznego terenów w otoczeniu Drogi,
- 3) rozbudzanie u ludzi mieszkających przy szlaku dumy z zakorzenienia we wspólnym, europejskim dziedzictwie kulturowym.

---

² *Rozpoczęto od gościny w Kurii Koszalińsko-Kołobrzeszkiej (22.01.2009 r.), potem kilku spotkań w Gdańsku: u ojców kapucynów (18.02.2009 r.), w Gdańskiej Organizacji Turystycznej (11.03.2009 r.), w końcu w Pomorskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej (18.02.2010 r.). Niezwykle budujące były oba spotkania ze środowiskiem szczecińskim: w plebanii bazyliki archikatedralnej św. Jakuba u proboszcza Jana Kazieckiego (26.03.2009 r.) oraz w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Zachodniopomorskiego (29.01.2010 r.). Przedstawiciele Kapituły spotkali się również 2 lipca 2009 r. z wicestarostą elbląskim oraz prezydentem Elbląga. Bardzo przydatny był trzydniowy wyjazd do Kretynygi na Litwie 21-24.03.2009 r., gdzie doszło do spotkania z merem Jouzasem Mažeiką, szefem władz samorządowych, oraz z przeorem klasztoru franciszkanów litewskich (bernardynów), f. Benediktasem Sigitasem Jurčysem.*

Przyjęto, że podstawą wytyczenia współczesnego przebiegu Pomorskiej Drogi św. Jakuba będzie kolejny trójnóg:

- 1) przebieg szlaku w średniowieczu,
- 2) znajdujące się w otoczeniu historycznego korytarza współczesne sanktuaria i kościoły/miejsca związane z św. Jakubem Apostołem,
- 3) współczesne atrakcje kulturowe i przyrodnicze.

Aby uzyskać swoistą gwarancję zachowania celów i trwałości nowej/starej Drogi zaproszono do jej reaktywowania przedstawicieli trzech środowisk:

- 1) samorządów terytorialnych wszystkich szczebli,
- 2) środowisk kościelnych różnych wyznań chrześcijańskich,
- 3) środowisk turystyczno-przewodnickich.

3. Rozwój zamierzenia rewitalizacyjnego

3.1 Pierwotny (minimalistyczny) zakres odtworzenia Pomorskiej Drogi

Powstała 15 października 2008 roku Kapituła Pomorskiej Drogi św. Jakuba przymierzając się do reaktywowania szlaku jakubowego na terenie północnej Polski opierała się przede wszystkim na doświadczeniach związanych z powstaniem w 2007 roku Lęborskiej Drogi św. Jakuba. Na początku przyjęto, z braku dostępnych znaczących środków finansowych i braku tzw. mocy organizacyjnych, założenia minimalistyczne, sprowadzające się do tego, że należy:

- 1) reaktywować trasę na odcinku od Gdańska przez Kartuzy, Lęborską Drogę św. Jakuba, Koszalin oraz Szczecin do istniejących już dróg jakubowych na terenie Niemiec, prawdopodobnie do Słubic/Frankfurtu nad Odrą,
- 2) uzgodnić przebieg trasy i ją opisać, w tym przygotować przewodniki (wykonane głównie w oparciu o pracę społeczną/wolontariat),
- 3) stopniowo oznakować szlak, zwłaszcza w oparciu o środki grantowe pozyskane z budżetów samorządów różnych szczebli: gminnych, powiatowych i wojewódzkich,
- 4) przygotować bazę noclegową dla potencjalnych pielgrzymów, którą stanowić będą przede wszystkim sale w domach przyparafialnych, sezonowych schroniskach młodzieżowych i zaprzyjaźnionych z Drogą gospodarstwach.

Entuzjazm coraz liczniejszej grupy przyjaciół reaktywowania Drogi zaczął przynosić pierwsze efekty: opracowano szczegółowy przebieg głównego szlaku z Sianowa przez Kartuzy do Żukowa, zaproponowano interesującą odnogę sierakowicką Drogi, powstała kilkuwariantowa koncepcja przebiegu Drogi przez teren Pomorza Zachodniego. Blokadą dalszych prac był brak środków na prace terenowe oraz promocję nowo projektowanych tras.

Dopiero przegląd możliwych źródeł pozyskania wsparcia finansowego z funduszy unijnych, a zwłaszcza pokazanie przez pracowników samorządowych związanych z Urzędem Miejskim w Lęborku możliwości skorzystania ze środków Programu Współpracy Transgranicznej Południowy Bałtyk, dało nowy impuls do kontynuowania prac koncepcyjnych w wersji minimalistycznej, a także zachęciło do nowego spojrzenia na reaktywowanie Drogi św. Jakuba na obszarze północnej Polski.

3.2 Wpływ oczekiwań donatora środków na zmianę zakresu rewitalizacji Drogi

Obok radości z potencjalnego dużego dofinansowania, zawężenie tego wsparcia, w dostępnej Osi priorytetowej nr 2 Programu Południowy Bałtyk, tylko do reaktywowania szlaku turystyczno-kulturowego (*wspólne tworzenie zrównoważonych produktów turystycznych [na przykład transgraniczne trasy tematyczne] przestrzegających potrzeby ochrony dziedzictwa naturalnego i kulturowego*)³ wywoływało na początku znaczny niepokój wśród inicjatorów reaktywowania ruchu pątniczego. Wprawdzie w wąskim rozumieniu turystykę kulturową można traktować jako trzecią, obok pielgrzymowania i turystyki religijnej, formę udawania się do miejsc świętych, ale przecież podobieństwo między turystą a pielgrzymem jest pozorne. Co prawda obydwa są w drodze, ale

³ Podręcznik PWT Południowy Bałtyk, str. 34

pielgrzym idzie ku doświadczeniu *sacrum*, które go przemienia i zobowiązuje. Turysta zaś przygląda się, ale nie angażuje, turysta patrzy, ale nie widzi. Inaczej przeżywa drogę, „dom”, który go otacza⁴.

Członkowie Kapituły, zwłaszcza reprezentujący środowiska kościelne, podnosili, że wpisanie się w unijne oczekiwania stanowi zagrożenia dla wymiaru duchowego *Camino*, utrudni promocję reaktywowanej Drogi wśród osób wierzących, jako jednej z nowych, atrakcyjnych propozycji odnowy wewnętrznej. Obawy o zatarcie wymiaru religijnego potęgował dodatkowo wymóg zapewnienia partnerstwa międzynarodowego stawiany przez PWT Południowy Bałtyk.

Przełomowym dla dalszych prac projektowych okazało się dopiero pozyskanie przez Kapitułę do współpracy w charakterze eksperta prof. UG dr. Jacka Zauchy, który z jednej strony doskonale znał zasady aplikowania oraz zasady oceny i wyboru do wsparcia projektów przez PWT Południowy Bałtyk, a z drugiej strony rozumiał konieczność przygotowania przyszłego szlaku przede wszystkim dla pielgrzymów. Z jego udziałem, biorąc również pod uwagę konieczność zapewnienia wymogu partnerstwa międzynarodowego oraz zachowania zasad współpracy, zamysł projektu oparto na trzech filarach:

- 1) potrzebie przyłączenia się do szerszej, odnoszącej sukcesy inicjatywy dopasowanej do warunków lokalnych Regionu Południowego Bałtyku, co zapewni promocję pomorskiego bogactwa kulturowego,
- 2) szansie skapitalizowania doświadczenia: przeniesienie *know-how* z Niemiec do Polski i na Litwę oraz jego zastosowanie w tych krajach,
- 3) wykorzystaniu szlaku do aktywizacji społecznej.

Uwzględniając cele szczegółowe działania 2.3 Programu Południowy Bałtyk, tj. zrównoważone wykorzystanie dziedzictwa naturalnego i kulturalnego dla rozwoju regionalnego, oraz przyjęte kryteria oceny składanych projektów, wyraźnie wyartykułowano, że u podstaw realizacji lęborskiego projektu znajduje się zamiar, aby nastąpiło:

- 1) włączenie krajów Południowego Bałtyku do „europejskiej rodziny” poprzez reaktywację nadbałtyckiej części europejskiego szlaku kulturowego,
- 2) podnoszenie świadomości i tożsamości mieszkańców, a także ich poczucia dumy z miejsca zamieszkania na ważnym europejskim szlaku kulturowym,
- 3) podnoszenie wśród mieszkańców regionów poczucia odpowiedzialności za pielęgnowanie przeszłości i tradycji tego zakątka Europy, w którym żyją, dla kultury całego kontynentu i zachowania dziedzictwa kulturowego regionu,
- 4) aktywizacja mieszkańców: bez względu na status społeczny i ekonomiczny, czy sprawność fizyczną, do kreowania szlaku przebiegającego przez ich tereny.⁵

Przyjęto, że pielgrzymowanie i turystyka to dobry interes gospodarczy. Pielgrzymi, muszą jeść, spać, modlić się, telefonować, wysyłać zdjęcia, prać odzież. Kupują mapy, przewodniki, środki higieny, dewocjonaalia. To nie są jednak zwykli klienci. Wymagają specyficznych usług niskobudżetowych i odpowiedniego podejścia, wynikającego z długiego okresu bycia na szlaku oraz przenoszenia całego bagażu na swych plecach. To jest zarówno wyzwanie jak i szansa dla regionów biedniejszych, gdzie nie zainwestuje renomowana sieć hoteli czy restauracji. Tak więc konieczne jest dostosowanie lokalnych usług do potrzeb pielgrzymów i to nie tylko pod względem samej oferty, ale także sposobów jej zaoferowania (np. kwestie językowe).

Początkowy zamiar Kapituły, aby reaktywowana Pomorska Droga św. Jakuba rozpoczynała się w Gdańsku, dzięki inspiracji wynikającej z oczekiwań PWT Południowy Bałtyk, przedłużono na obszar aż trzech krajów nadbałtyckich: Litwy, Rosji (obwód kaliningradzki) i Polski.

Partnerami projektu „Rewitalizacja europejskiego szlaku kulturowego na obszarze południowego Bałtyku – Pomorska Droga św. Jakuba” (akronim *RECRreate*) było w pierwszym etapie, obejmującym lata 2011-2013, aż dziewięć podmiotów z trzech państw: Litwy (samorząd miasta Kretynga), Polski (samorzady dwóch województw nadbałtyckich: pomorskiego i zachodniopomorskiego, Uniwersytet

---

⁴ Paweł Różycki: *Pielgrzymowanie do Santiago de Compostela drogą duchowego wzrastania, świętości świętych*.

⁵ Jacek Zaucha: *RECRreate – fundusze europejskie na społecznej służbie; w: Drogi św. Jakuba na obszarze krajów południowego wybrzeża Bałtyku, Lębork, 2010*.

Gdański, Pomorska Regionalna Organizacja Turystyczna (PROT), Miasto Łębork, samorząd powiatu łęborskiego, Fundacja Szczecińska) i Niemiec (Uniwersytet w Greifswaldzie). Ze środowiskiem kościelnym związana była tylko Fundacja Szczecińska, działająca również w oparciu o Kodeks Prawa Kanonicznego – inne parafie, wstępnie zainteresowane, zrezygnowały z partnerstwa ze względu na wymóg prefinansowania wydatków projektowych i zbyt długie oczekiwanie na zwrot zaangażowanych środków. W etapie uzupełniającym, obejmującym rok 2014, partnerem został również Elbląski Klaster Turystyczny, natomiast współpracę zakończył Samorząd Województwa Pomorskiego i PROT.

Dodatkowo wsparcie dla realizacji projektu RECreate zadeklarowało pięć organizacji⁶, bez zaangażowania finansowego, w tym dwie wprost związane z środowiskiem chrześcijańskim. Bardzo pomocne okazało się zwłaszcza zaangażowanie parafii rzymskokatolickiej pw. św. Adalberta w Kaliningradzie (Rosja), a szczególnie jej proboszcza – ks. Jerzego Steckiewiczza.

4. Efekty unijnego projektu rewitalizacyjnego RECreate

Projekt „Rewitalizacja europejskiego szlaku kulturowego na obszarze południowego Bałtyku – Pomorska Droga św. Jakuba” realizowany był przez cztery lata (2011–2014), przez 10 partnerów z Polski (8), Litwy (1) i Niemiec (1), z łącznym budżetem wynoszącym prawie 1,4 mln euro. Wkład własny partnerów stanowił tylko 15% a resztę stanowiło dofinansowanie z Programu Współpracy Transgranicznej Południowy Bałtyk. Na tworzenie szlaku i infrastrukturę z nim związaną wydano 39% łącznych środków, na promocję (komunikację i rozpowszechnienie) Drogi – 34%, zaś na aktywizację społeczną – 23% budżetu; reszta to koszty zarządzania i koordynacji.

Bez tak znaczącego wsparcia rewitalizacja Drogi byłaby również prowadzona, ale metodą „chałupniczą”, małymi krokami i byłaby bardzo rozciągnięta w czasie.

4.1 Przebieg i oznakowanie Pomorskiej Drogi św. Jakuba

4.1.1 Szlak główny

Wyznaczony w projekcie i opisany szlak główny Pomorskiej Drogi św. Jakuba to ok. 1135 km. Przechodzi on przez obszar nadbałtycki czterech państw i obejmuje 46 etapów. Przeciętna długość etapu wynosi więc niecałe 25 kilometrów, ale faktycznie etapy są zróżnicowane ze względu na położenie znaczących miejscowości: od najkrótszych, wynoszących zaledwie 13,3 km (Kemnitzerhagen – Greifswald), 15,8 km (Hohenwieden – Stremlow) i 17,6 km (Frombork – Tolkmicko, Łeba – Izbica, Usedom – Pinnow) do najdłuższych, sięgających blisko 40 kilometrów (39,8 km Tolkmicko – Elbląg oraz 39,1 km Kołobrzeg – Trzebiatów).

Droga obejmuje obecnie tylko trzy etapy na Litwie. Rozpoczyna się w Kretyndze, partnerskim mieście Łęborka, by przez Kłajpedę i Nidę, po 80 km dotrzeć do granicy z Rosją. Na terenie Rosji (obwodu kaliningradzkiego) uzgodniono przebieg i opisano 133 km szlaku, podzielonego na pięć etapów. Biegnie on malowniczymi terenami Mierzei Kurońskiej, dalej do Kaliningradu i przejścia granicznego z Polską w Mamonowie-Gronowie. Oficjalnie ma ono status przejścia dla pojazdów, ale bez problemu przekraczają je również użytkownicy szlaku jakubowego jadący rowerami.

Polski odcinek Pomorskiej Drogi św. Jakuba obecnie jest najdłuższy, bo szlak główny liczy ok. 710 kilometrów i podzielony jest na 26 etapów. Wiedzie przez bogate w zabytki takie miejscowości, jak Frombork, Tolkmicko i Elbląg, by przez Wyspę Sobieszewską poprowadzić do starówki gdańskiej i bazyliki archikatedralnej w Gdańsku-Oliwie.

Dalsza trasa, stanowiąca przejście przez Kaszuby (Żukowo – Kartuzy – Sianowo – Łębork – Łeba – Smołdzino), stanowi najatrakcyjniejsze krajobrazowo etapy Pomorskiej Drogi, ale jest najbardziej wymagające ze względu na różnice wzniesień; trudności te rekompensuje kontakt z żywą kulturą

---

⁶ Centrum Kształcenia Nauczycieli Okręgu Kretynga (Litwa), Stowarzyszenie Osób niepełnosprawnych Okręgu Kretynga (Litwa), Parafia rzymskokatolicka pw. św. Adalberta w Kaliningradzie (Rosja), Organizacja Turystyczna Mecklemburg-Vorpommern (Niemcy), Niemieckie Towarzystwo św. Jakuba (Niemcy).

i życzliwością kaszubską oraz możliwość zatrzymania się w wielu atrakcyjnych miejscach, w tym w dwu sanktuariach: Królowej Kaszub w Sianowie oraz św. Jakuba Apostoła w Lęborku.

Na skraju Słowińskiego Parku Narodowego leżą Łeba i Smołdzino – kolejne urokliwe miejscowości na szlaku. Po dwu kolejnych etapach Droga wkracza na teren województwa zachodniopomorskiego, na terenie którego przechodzi przez tak atrakcyjne miasta, jak Koszalin z sanktuarium Matki Bożej Trzykroć Przedziwnej na Górze Chełmskiej, Kołobrzeg z bazyliką konkatedralną i Kamień Pomorski, pretendujący do miana najstarszego miasta Pomorza, z kolejną konkatedrą.

Z Kamienia Pomorskiego szlak po przebyciu trzech etapów przez Wolin i Świnoujście dochodzi do granicy polsko-niemieckiej, by na wyspie Uznam w Kamminke wejść na *Via Baltica*.

Pierwsze 9 etapów *Via Baltica* (ok. 205 km) zostało wytyczone już w 2005 roku i pokrywa się z Pomorską Drogą św. Jakuba, która po przejściu przez Greifswald kończy się w Rostoku, największym portowym mieście Meklemburgii – Pomorza Przedniego. Przewidziane jest tu oznakowanie charakterystyczne dla Drogi Pomorskiej a opis szlaku ujęty jest na mapach i zawarty w jej przewodniku.

Z Rostoku, korzystając dalej z *Via Baltica*, można przez Hamburg i Bremen dojść do Osnabrück, z którego przez Köln szlak przechodzi w sieć *Camino* francuskich a następnie hiszpańskich, by dotrzeć w końcu do Santiago de Compostela i pokłonić się przed grobem św. Jakuba Starszego Apostoła.

4.1.2 Szlaki alternatywne oraz pętle/odnogi i szlaki dwukierunkowe

Średniowieczna zasada, że *Camino* rozpoczyna się od progu swojego domu oraz tradycje historyczne, lokalizacja ważnych obiektów kultu, zabytkowych lub przyrodniczych, a przede wszystkim lokalne oczekiwania i zaangażowanie sprawiły, że oprócz liczącego ok. 1135 km szlaku głównego Pomorskiej Drogi św. Jakuba wytyczono też, opisano i po części już oznakowano, szereg tras alternatywnych do szlaku głównego; są to trasy:

- 1) na terenie Litwy z Kłajpedy do przejścia granicznego litewsko-rosyjskiego Panemunė – Sowietusk, ok. 79 km, z możliwymi 3 etapami: Kłajpeda – Priekulė (ok. 24 km), Priekulė – Šilutė (ok. 29 km) oraz Šilutė – Stoniškiai – granica (ok. 26 km),
- 2) na terenie Rosji (obwodu kaliningradzkiego) od granicy litewsko-rosyjskiej Panemunė – Sowietusk do Kaliningradu, ok. 118 km, z możliwymi 4 etapami: Sowietusk – Bolszakowo – Zalesie (35 km), Zalesie – Polessk (33 km), Polessk – Guriewsk (34 km) oraz Guriewsk – Kaliningrad (16 km),
- 3) na terenie Polski, z Niedźwiedzicy do Sobieszewa, gdy nieczynna jest przeprawa promowa na Wiśle w Mikoszewie, 18,4 km, 1 etap: Niedźwiedzica – Stróża – Wiślinka – Sobieszewo; trasa oznakowana,
- 4) ze Smołdzina do Słupska, z ominięciem Rowów i Ustki, 1 etap, 28,2 km, trasa oznakowana,
- 5) ze Sławna do Koszalina (Góry Chełmskiej) przez Górę Polanowską, 83,1 km, 3 etapy opisane i oznakowane: Sławno – Polanów (38,2 km), Polanów – Wyszewo (28 km), Wyszewo – Góra Chełmska (16,9 km),
- 6) z Koszalina do Kołobrzegu przez Białogard, 73,2 km, 3 etapy opisane i oznakowane: Koszalin – Białogard (28,2 km), Białogard – Kłopotowo (21,8 km), Kłopotowo – Kołobrzeg (23,2 km),
- 7) z Wolina do Szczecina, stolicy Pomorza Zachodniego z katedrą św. Jakuba, 97 km, 3 etapy opisane i oznakowane: Wolin – Stepnica (36,4 km), Stepnica – Goleniów (21,2 km), Goleniów – Szczecin katedra (39,4 km).

Oddolną inicjatywą jest też wytyczenie i oznakowanie 27-kilometrowej pętli sierakowickiej, odchodzącej od szlaku głównego na 19 etapie w Mirachowie, by przez Bącz dojść do Sierakowic (m.in. połowy Ołtarz Papieski), i przez Kamienicę Królewską wrócić na szlak podstawowy w miejscowości Linia.

Drogi *Camino* co do zasady prowadzą do Santiago de Compostela – w tą stronę skierowane są żółte strzałki lub widoczne są oznakowania muszlami jakubowymi. Na Pomorskiej Drodze św. Jakuba w kilku miejscach przyjęto oznakowanie dwustronne, widoczne również dla pielgrzymów idących/jadących w stronę przeciwną niż Santiago de Compostela. Spowodowane to jest chęcią

pomocy dla pątników udających się do lokalnych miejsc pielgrzymkowych lub wracających na szlak główny; dwustronnie oznakowano:

- 1) trasę z Łęborka do Sianowa do sanktuarium Matki Bożej Królowej Kaszub,
- 2) trasę z Góry Chełmskiej na Świętą Górę Polanowską z pustelnią franciszkańską,
- 3) trasę od katedry św. Jakuba w Szczecinie do Wolina, z powrotem na szlak główny.

4.1.3 Oznakowanie

Projekt *RECreate* deklarował prawidłowe oznakowanie co najmniej 120 kilometrów szlaku. Partnerzy odpowiedzialni za realizację tego zadania (samorząd powiatu łęborskiego, samorząd województwa zachodniopomorskiego, Uniwersytet w Greifswaldzie oraz samorząd miasta Kretynga), zwłaszcza zaś odpowiedzialni za szlak na terenie Polski, postawili sobie za cel oznakowanie całej trasy rewitalizowanej Pomorskiej Drogi św. Jakuba. Udało się to, z wyjątkiem Obwodu Kaliningradzkiego (Rosja) oraz niektórych odcinków litewskich.

Znakowanie szlaku zostało ujednoczone dla całej Pomorskiej Drogi, według koncepcji wypracowanej przez samorząd powiatu łęborskiego we współpracy ze znakarzem szlaków PTTK. Zaakceptowali ją wszyscy partnerzy projektu, w porozumieniu z Kapitułą Drogi. Tak, jak na wszystkich szlakach *Camino*, jako podstawę znakowania przyjęto muszlę, przy czym:

- 1) szlak główny, kierunek zasadniczy wskazuje żółta muszla na ciemnoniebieskim tle:
  - a) główka muszli skierowana do góry wskazuje kierunek poruszania na wprost,
  - b) skręt w lewo wskazuje główka skierowana w lewo, z dołączonym trójkątem z lewej strony do znaku podstawowego,
  - c) skręt w prawo wskazuje główka skierowana w prawo z trójkątem po prawej stronie,
- 2) szlak główny, kierunek przeciwny do Santiago wskazuje ciemnoniebieska muszla na żółtym tle, z umieszczonym w główce dodatkowym charakterystycznym elementem tego kierunku, np. figurą Matki Bożej Królowej Kaszub z Sianowa,
- 3) drogi alternatywne i dochodzące do głównego szlaku (pętle) oznakowane są białą muszlą na ciemnoniebieskim tle; zasady umiejscawiania główki i dodatkowych trójkątów, jak przy wskazywaniu kierunków na szlaku głównym.

Wymiary znaków w kierunku podstawowym – prosto – wynoszą 145x145 mm + margines 10 mm, przy skrętach dodaje się trójkąty równoramienne 145x233 mm +margines 10 mm.

Przyjęto również oznakowanie uzupełniające w postaci:

- 1) żółte strzałki o wymiarach 250x60 mm malowane farbą akrylową na chodnikach, drzewach, głązach jako uzupełnienie na prostych odcinkach,
- 2) kierunkowskazy określające kilometry do najbliższych miejscowości i do Santiago de Compostela,
- 3) naklejki z analogicznymi muszlami i kolorystyką o wymiarach 10x10 lub 14,5x14,5 mm naklejane np. z tyłu znaku drogowego lub na słupkach znaków drogowych i energetycznych, gdy nie ma potrzeby lub możliwości montowania tabliczek/znaków głównych.

Przy znaczących obiektach lub miejscach na szlaku ustawiono kilka rodzajów infrastruktury towarzyszącej:

- 1) tablice informacyjne, z mapą najbliższej okolicy w skali 1:1000, piktogramami bazy noclegowej, gastronomii, świątyń, innych obiektów zabytkowych i atrakcji; napisy w 4 językach projektowych przyjętych dla Pomorskiej Drogi,
- 2) słupki betonowe w otwartej przestrzeni, o wysokości 140 cm, z logo/muszlą Pomorskiej Drogi oraz odległością do najbliższej miejscowości i do Santiago de Compostela,
- 3) obeliski informacyjno-promocyjne przy 6 kościołach na terenie województwa zachodniopomorskiego,
- 4) tablice poglądowe/rozbudowane, przy 10 obiektach, z informacją o danym obiekcie i jego historii oraz Pomorskiej Drodze.

Otwarcia oznakowanej, zgodnie ze standardami stosowanymi przez PTTK⁷, Pomorskiej Drogi przebiegającej przez województwo pomorskie dokonano w Łęborku przy Diecezjalnym Sanktuarium św. Jakuba Apostoła, natomiast przebiegającej przez województwo zachodniopomorskie – w Szczecinie przy bazylice archikatedralnej św. Jakuba Apostoła. Obie uroczystości miały miejsce w 2013 roku podczas świętowania lipcowych odpustów Patrona Drogi.

Szlak Pomorskiej Drogi św. Jakuba biegnący przez teren województwa warmińsko-mazurskiego oznakowano dopiero w 2014 roku, w ramach projektu uzupełniającego *RECR*reate. Zadanie to wykonano dzięki zaangażowaniu Elbląskiego Kłostu Turystycznego.

4.2. Informacja i promocja Drogi w ramach *RECR*reate

W projekcie *RECR*reate duży nacisk położono na informację o Drodze i jej promocję. Na ten cel wydatkowano ok. jednej trzeciej środków. Bez wsparcia unijnego tak duże zaangażowanie środków na uzyskanie tzw. miękkich efektów, zwłaszcza na początku realizacji przedsięwzięcia, na pewno nie byłoby możliwe. Z drugiej strony sięgnięcie po wsparcie PWT Południowy Bałtyk wymusiło konieczność zdefiniowania grup docelowych projektu, a tym samym rozbudowania instrumentów i kanałów komunikacji.

Pierwsze spotkania Kapituły Pomorskiej Drogi św. Jakuba w 2008 i 2009 roku zakładały, że zrewitalizowana Droga będzie przede wszystkim służyć pielgrzymom, dla których podstawowym celem wyjścia na szlak są przeżycia duchowe, modlitwa oraz uczestnictwo w uroczystościach religijnych. Rozszerzenie składu Kapituły o przedstawicieli środowisk turystycznych i samorządowych szczebla regionalnego, a zwłaszcza wymogi potencjalnego donatora dofinansowania projektu, spowodowało, że obok ruchu pątniczego zaczęto uwzględniać turystykę religijno-poznawczą oraz turystykę kulturową. Ta ostatnia stała się formalnie dominującym motywem w kontaktach z przedstawicielami Południowego Bałtyku, jak i w oficjalnych spotkaniach z partnerami, zwłaszcza zagranicznymi.

Ubocznym, po części nieuchronnym, efektem wprowadzonego formalnego przewartościowania celów było zdystansowanie się od rewitalizacji Drogi części przedstawicieli strony kościelnej. Zminimalizowano również wątki religijne w przygotowywanych materiałach informacyjnych i promocyjnych.

4.2.1. Wydawnictwa

Przygotowywany w ramach projektu katalog działań informacyjno-promocyjnych miał za zadanie dotarcie do potencjalnych użytkowników Drogi oraz do mieszkańców miejscowości na szlaku, z jednoczesnym pokazywaniem, kto jest unijnym ofiarodawcą środków na realizowany projekt.

Zasadniczą funkcję dla potencjalnego użytkownika Drogi miały tutaj spełniać przygotowane wydawnictwa, zarówno w fazie przygotowania do wyjścia na szlak, jak i realizowania swojego, pomorskiego *Camino*. Są to przede wszystkim:

- 1) przewodnik turystyczny *Pomorska Droga św. Jakuba*, wydany przez Fundację Szczecińską w 2013 roku. Zawiera on wszystkie podstawowe informacje na temat przebiegu Drogi i o atrakcyjnych obiektach znajdujących się na szlaku; są w nim też dostępne na czas opracowania informacje praktyczne (baza noclegowa, baza gastronomiczna, informacja turystyczna) oraz krótkie rozważania modlitewne, oparte o cytaty z Pisma św. *Przewodnik* wydano w 6200 egzemplarzach, w czterech wersjach językowych: po polsku, angielsku, litewsku i niemiecku; rozprowadzany nieodpłatnie,
- 2) czterojęzyczna mapa Pomorskiej Drogi św. Jakuba opracowana przez Uniwersytet w Greifswaldzie oraz województwo zachodniopomorskie, wydana aż w 8500 egzemplarzach, rozprowadzana nieodpłatnie,
- 3) paszport pielgrzyma, z mapą, etapami i miejscem na 48 pieczęci, potwierdzających przebycie kolejnych odcinków szlaku, 20 tys. sztuk.

---

⁷ Uchwała nr 170/XVI/2007 Zarządu Głównego PTTK z dnia 21 IV 2007 r. w sprawie wytyczania, znakowania i odnawiania szlaków turystycznych przez PTTK

Oprócz powyższych, niezbędnych do przygotowania swego wyjścia/wyjazdu i korzystania z Drogi materiałów, wydano wiele ulotek i folderów oraz udzielono wywiadów/informacji prasowych na temat reaktywowanej Drogi.

Dla mieszkańców miejscowości na szlaku oraz potencjalnych partnerów zainteresowanych realizacją projektów związanych z funkcjonowaniem Drogi i obsługą ich użytkowników wydano zarówno w wersji papierowej, jak i elektronicznej, m.in. następujące tytuły: *Pomorska Droga św. Jakuba – Podręcznik dobrych praktyk* (samorząd powiatu lęborskiego), *Pomorska Droga św. Jakuba – Podręcznik dla interesariuszy* (Uniwersytet w Gdańsku), *Koncepcja rozwoju i promocji Drogi świętego Jakuba w województwie pomorskim* (PROT).

4.2.2. Informacja elektroniczna i audiowizualna

Wydawnictwa papierowe przygotowane w ramach projektu *RECR*eate są, niestety, trudno dostępne ze względu na sfinansowanie ich ze środków publicznych/unijnych. Ich nakład szybko się wyczerpuje. Zwykle wznowienie, do dalszego bezpłatnego rozdawania, uzależnione jest od pozyskania kolejnego, znaczącego dofinansowania. Szansą na lepszą dostępność byłaby ich odsprzedaż i wprowadzenie do powszechnego systemu dystrybucji materiałów dla pielgrzymów i turystów. Może to jednak nastąpić dopiero po zakończeniu okresu trwałości projektu, odnośnie do przewodnika za zgodą Fundacji Szczecińska, właściciela praw autorskich. Zanim to nastąpi (najwcześniej w 2019 roku) na pewno niezbędna będzie aktualizacja oraz uzupełnienie zawartości przewodników i map.

Podobnych ograniczeń w dostępności nie mają informacje audiowizualne i elektroniczne dotyczące Pomorskiej Drogi św. Jakuba. Są to przede wszystkim:

- 1) strona internetowa www.re-create.pl (dostępna też pod adresem www.pomorskadrogaswjakuba.pl). Na stronie tej można uzyskać pełne informacje o Pomorskiej Drodze św. Jakuba, zapoznać się z aktualizowaną informacją o usługach noclegowych i gastronomicznych oraz powziąć informację o partnerach i samym projekcie *RECR*eate. Strona będzie prowadzona przynajmniej do końca 2019 roku przez miasto Lębork – beneficjenta wiodącego projektu,
- 2) *Przewodnik* internetowy dostępny na stronie www.pomorskadrogaswjakuba.pl,
- 3) film „Pomorska Droga św. Jakuba” nakręcony na zlecenie samorządu miasta Lęborka; był emitowany w ogólnopolskiej TVP Regionalna 3.12.2013 roku oraz jest dostępny na stronie internetowej www.youtube.com (łatwy dostęp przez ww. strony poświęcone Drodze),
- 4) kursy e-learningowe o Drodze w języku polskim i angielskim, aplikacja na stronie Drogi.

Ponadto w tej grupie, jako przykłady zastosowania, do dalszej realizacji w ramach tzw. małych grantów, wykonano audioprzewodniki po sanktuarium św. Jakuba i starówce lęborskiej dla użytkowników Drogi, wielojęzyczne, 30 szt., udostępniane w lęborskim Muzeum, oraz zamontowano 5 infokiosków o Drodze w ważnych obiektach sakralnych województwa zachodniopomorskiego.

4.2.3. Sympozja, konferencje i warsztaty dotyczące Drogi

Duży nacisk w ramach projektu położono na spotkania bezpośrednio o Pomorskiej Drodze z różnymi grupami społecznymi. Miały one różne cele, często nakładające się i uzupełniające:

- 1) konferencje otwierające projekt: ogólna, w województwach, na Litwie,
- 2) spotkania dotyczące wyboru tras przebiegu Drogi,
- 3) spotkania prezentujące wyniki inwentaryzacji obiektów na szlaku,
- 4) spotkania z zarządcami dróg i terenów, po których zaplanowano szlak jakubowy,
- 5) spotkania z młodzieżą, w celu zachęcenia do włączenia się w tworzenie, propagowanie i obsługę szlaku oraz caminowiczów,
- 6) seminaria i warsztaty dla potencjalnych interesariuszy (usługodawców) na rzecz caminowiczów: właścicieli bazy noclegowej, gospodarzy, przewodników turystycznych, księży,
- 7) szkolenia dla gospodarzy, właścicieli gospodarstw agroturystycznych,
- 8) warsztaty na potrzeby ewaluacji postrzegania Drogi,
- 9) konferencje upowszechniające projekt i wiedzę o Drodze,
- 10) spotkania inicjujące powstawanie klubów Przyjaciół Pomorskiej Drogi św. Jakuba,

11) konferencje zamykające pierwszy i drugi etap realizacji projektu.

Uczestnictwo w tych różnych spotkaniach ponad 1000 osób stanowi swoisty zaczyn ludzi przychylnych dla Drogi. Kontakty bezpośrednie zasygnalizowały potrzebę kontynuowania wymiany informacji, również innymi kanałami, oraz potrzebę pracy długofalowej ze strony inicjatorów i opiekunów Drogi.

Część z obecnych na spotkaniach ludzi zadeklarowała aktywne włączenie się w budowanie pomorskiej *Camino*, potwierdzając wolę współpracy wpisem na specjalne listy. Mogą być, przy dalszym podtrzymywaniu kontaktów, swoistymi lokalnymi ambasadorami Drogi oraz członkami planowanych Klubów Przyjaciół Drogi.

5. Zadania i sposoby dalszego utrzymania Pomorskiej Drogi św. Jakuba

5.1. Stan po realizacji projektu *RECreate*

W ostatnich miesiącach czteroletniej realizacji projektu unijnego (lipiec-wrzesień 2014 r.), Uniwersytet Gdański dokonał oceny uzyskanych efektów oraz zaproponował dalsze działania mające na celu utrzymanie funkcjonowania Drogi oraz jej promocję⁸. Po przebadaniu w terenie (Kretynga – Nida, Frombork – Tolkmicko, Kartuzy – Sianowo, Łebień – Łeba, Zussow – Rostok) przebiegu i oznakowania szlaku, stopnia rozwoju bazy turystycznej, dostępności informacji o Drodze św. Jakuba oraz otoczenia społecznego Drogi, dokonał analizy SWOT dla poszczególnych odcinków Drogi oraz opracował wnioski końcowe z przeprowadzonej analizy wybranych odcinków Drogi.

Podkreślając, że we wszystkich krajach, przez które przechodzi Pomorska Droga, przebieg szlaku jest wysoce atrakcyjny, a baza turystyczna na obszarach objętych Drogą jest przynajmniej dobra, autorzy analizy wskazali na szereg istotnych słabych stron i zagrożeń; najważniejsze to:

- 1) Zasadniczym słabym punktem w funkcjonowaniu Pomorskiej Drogi św. Jakuba jest niedostateczne, niszczące lub szcątkowe oznakowanie szlaku. Spośród trzech krajów tylko w Polsce sytuacja jest zadawalająca, w Niemczech oznakowanie niszczeje i znika, a na Litwie jest w stadium zaczątkowym⁹. Wynika stąd wniosek o konieczności stałej opieki nad oznakowaniem, co nie musi być kosztowne.
- 2) Brakuje oferty promocji, bonifikat czy zniżek dla pielgrzymów ze strony przedsiębiorców turystycznych, czy hotelowych. Dotyczy to wszystkich krajów. Pielgrzymi mogą liczyć na ulgowe potraktowanie w schroniskach, których jest niewiele na szlaku.
- 3) Na Litwie brakuje forum internetowego dla pielgrzymów korzystających z Drogi św. Jakuba. Portal taki istnieje w Niemczech i kompensuje braki w informacji i oznakowaniu. W Polsce jest www.caminodesantiago.pl/forum, ale na stronie tej brakuje forum dla Pomorskiej Drogi św. Jakuba.
- 4) W Polsce i na Litwie upatruje się szans rozwoju Drogi św. Jakuba w aktywizowaniu miejscowych społeczności: zarówno przedsiębiorców, mieszkańców, jak i organizacji społecznych i kościołów. Do tego potrzeba jednak stałego animatora finansowego ze środków publicznych.
- 5) Trzy kraje w niedostatecznym stopniu wykorzystują możliwości wynikające z rozwoju Drogi św. Jakuba i ewidentnie szlak mógłby generować więcej korzyści dla społeczności lokalnych. Wymaga to jednak włączenia się władz lokalnych we wspieranie szlaku.
- 6) Zagrożenia dla funkcjonowania szlaku mogą wynikać z słabnącego zainteresowania władz samorządowych i kościołów we wspieraniu ruchu pielgrzymkowego. Bardzo ważnym zadaniem jest, aby wywołać szczere i trwałe zainteresowanie tych interesariuszy aktywnym funkcjonowaniem szlaku. Kluczową rolę koordynacyjną w tym zakresie mogą pełnić władze regionów, przez które przebiega szlak.

Realizacja projektu *RECreate* przyczyniła się do istotnego przyspieszenia odtworzenia Pomorskiej Drogi św. Jakuba. Jest ona w większości już dostępna, zwłaszcza na terenie Polski, dla użytkowników

⁸ Raport z przeprowadzonej ewaluacji porównawczej Drogi św. Jakuba na terenie Litwy, Polski i Niemiec, Uniwersytet Gdański, w ramach *RECreate*, 2014 r.

⁹ Brak oznakowania w Obwodzie Kaliningradzkim, nieobjętym badaniem UG.

(opisany i oznakowany szlak), chociaż nie wszędzie dostępna jest baza noclegowo-gastronomiczna dostosowana dla potrzeb pielgrzymów jakubowych.

Projekt rozbudził wiele nadziei na uzyskiwanie systematycznych, wymiernych korzyści przez ludzi mieszkających przy szlaku. Chętnie przyjęto upowszechniany cel *RECR*reate, że rewitalizacja Drogi św. Jakuba wzmocni istniejące dziedzictwo kulturowe po to, aby wykorzystać je do stworzenia nowego produktu turystycznego, znanego w Europie, ale nowego w regionie południowego Bałtyku, oraz przyczyni się do rozwoju regionalnego i mobilizacji społeczności lokalnej wokół wspólnej inicjatywy. Obecnie, po zakończeniu projektu, pojawia się wśród nich niedosyt, spowodowany głównie brakiem szybkiego wzrostu liczby użytkowników Drogi i generowania przez nich dochodu dla lokalnych usługodawców. Zakończenie, po części paradoksalnie, zamiast wzmocnić zainteresowanie *Camino* i *caminowiczami*, wywołuje osłabienie interesowania się Drogą i angażowania na rzecz jej promocji oraz obsługi użytkowników. Dzięki przeprowadzonym badaniom wiadomo, jaki są tego powody oraz co należy zrobić, aby dotychczasowe wieloletnie wysiłki przyniosły trwałe pozytywne rezultaty.

Wśród czynników osłabiających dążenie do projektowego celu rewitalizacji Drogi można wyróżnić:

- 1) brak dalszego, stałego źródła finansowania,
- 2) brak wypracowanych kanałów komunikacji i współpracy między lokalnymi usługodawcami, zarządcami obiektów sakralnych na szlaku i władzami lokalnymi,
- 3) zbytne eksponowanie wymiaru ekonomicznego i kulturowego, z niedowartościowaniem wymiaru duchowego/religijnego rewitalizacji.

Jak trafnie piszą autorzy *Raportu Końcowego z analizy i oceny efektów projektu...*¹⁰ „obiektywnym czynnikiem utrudniającym, a na pewno spowalniającym realizację celów projektu jest fakt, iż przemierzanie Dróg św. Jakuba jest rodzajem aktywności, która nie przyczynia się do szybkiego i wyraźnego wzrostu przychodów lokalnych usługodawców turystycznych, a wykreowanie znaczącego ruchu na tego rodzaju szlaku jest długotrwałym procesem i zależy tyleż od nakładów i podejmowanych działań w zakresie tworzenia i promocji produktu, co od szeregu dyskretnych czynników natury społeczno-kulturowej, czy psychologicznej: zmian stylu życia, mód, przemian w zakresie systemu wartości itp.

Znaczenie ma także występujący lokalnie poziom kapitału społecznego (przede wszystkim poziom społecznego zaufania, gdyż pielgrzymowanie jest specyficznym rodzajem turystyki, w którym życzliwe nastawienie mieszkańców przemierzanego terenu do pielgrzyma ma kolosalny wpływ na jego komfort i realizację celów wędrówki); pielgrzym jest turystą raczej niedochodowym (pomimo, że wędrując szlakiem musi kupić po drodze wszystko, jest to jednak klient niewymagający), ale może mieć bardzo pozytywny wpływ na ludzi, których w trakcie pielgrzymki spotyka – pod warunkiem, że zostanie przyjęty życzliwie i bez nieufności.

Do korzyści związanych z przyjmowaniem pielgrzymów należy zaliczyć korzyści natury społecznej i duchowej, ale są to korzyści trudno mierzalne, choć trudno zaprzeczyć ich wpływowi na dobrostan społeczności, stykającej się z ruchem pątniczym.”

5.2. Kapituła i Kluby Przyjaciół Pomorskiej Drogi św. Jakuba

Na zakończenie realizacji projektu *RECR*reate partnerzy podpisali deklarację o dalszej współpracy. Podobne listy intencyjne podpisali niektórzy partnerzy z podmiotami, które uczestniczyły w realizacji zadań związanych z rewitalizacją Drogi. Deklaracje te i porozumienia są jednak niewystarczające do skutecznego koordynowania niezbędnych działań związanych z funkcjonowaniem i rozwojem Pomorskiej Drogi św. Jakuba.

Docelowo, niezbędne jest powołanie podmiotu, który miałby zdolność do nawiązywania czynności prawnych, zawierania umów, pozyskiwania i zarządzania funduszami. Podmiot ten miałby za zadanie

---

¹⁰ *Raport Końcowy w ramach projektu „Analiza i ocena osiągniętych efektów projektu p.n. „Rewitalizacja europejskiego szlaku kulturowego na obszarze Południowego Bałtyku” zrealizowanego w latach 2011-2013 oraz określenie kierunków i możliwości zintegrowania działań dla zachowania jego trwałości i rozwoju na obszarze województwa zachodniopomorskiego, a także możliwości wsparcia finansowego w okresie programowania 2014-2020”, wykonany przez Agrotec Polska sp. z o.o. w Warszawie na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Zachodniopomorskiego, 2015 r.*

skupiać przedstawicieli przynajmniej trzech środowisk: samorządowego, kościelnego i branży turystycznej. Istotne dla wyboru formuły prawnej jest usytuowanie strony samorządowej, jako gospodarza i reprezentanta wspólnoty lokalnej/regionalnej. Możliwe jest kilka rozwiązań:

- 1) stowarzyszenie z możliwością prowadzenia działalności gospodarczej i oddziałami terenowymi, które mogłyby uzyskiwać osobowość prawną w ramach tego stowarzyszenia¹¹,
- 2) fundacja, z członkostwem osób fizycznych i prawnych,
- 3) lokalna organizacja turystyczna, zajmująca się tylko PDSJ, której członkami mogą być zarówno samorządy, jak i inne osoby prawne i fizyczne.

Dobrym miejscem wypracowania formuły prawnej dalszej współpracy może i powinna być Kapituła Pomorskiej Drogi św. Jakuba, która zainicjowała w 2008 roku rewitalizację szlaku. Potrzebne jest potwierdzenie udziału w niej dotychczasowych przedstawicieli środowisk samorządowych, kościelnych i turystycznych; jeżeli udział w Kapitulie związany był z pełnieniem określonych funkcji i następują zmiany osobowe, warto zabiegać o udział w Kapitulie zarówno osoby ustępującej, jak i obejmującej określone stanowisko.

Skład Kapituły należy uzupełnić też o przedstawicieli reprezentujących mieszkańców nowych terenów, na których wyznaczono szlak jakubowy (ziemia elbląska, obwód kaliningradzki, północna Litwa, północne Niemcy), jak i o nowych reprezentantów, zaangażowanych w realizację projektu *RECR*ate.

Zanim powstanie wielooddziałowe stowarzyszenie, fundacja lub LOT, rolę opiekuna mogą pełnić Kluby Przyjaciół Pomorskiej Drogi św. Jakuba. Wskazane jest ich usytuowanie przynajmniej w kilkunastu większych miejscowościach, co kilka etapów¹². W każdej miejscowości, w której kończy się etap Drogi można z kolei powołać koło Przyjaciół PDSJ, współpracujące z najbliższym terytorialnie Klubem.

Przykładowe zadania Klubów (potencjalnych oddziałów planowanej organizacji pozarządowej):

- 1) nawiązywanie ścisłej współpracy, w tym włączanie do prac w Klubach, przedstawicieli reprezentujących co najmniej następujące środowiska:
  - a) samorządy terytorialne wszystkich szczebli,
  - b) środowiska kościelne różnych wyznań chrześcijańskich,
  - c) branża turystyczna: usługodawcy, producenci i przewodnicy turystyczni,
- 2) przegląd przynajmniej raz w roku (na wiosnę) kompletności i czytelności oznakowania etapów Drogi znajdujących się pod opieką Klubu; uzupełnianie brakującego oznakowania w porozumieniu z zarządcami dróg oraz samorządami gminnymi na terenie których znajduje się Droga,
- 3) znakowanie noclegowni, punktów gastronomicznych i usługowych związanych z Drogią; wykorzystywanie motywu muszli przyjętej dla Pomorskiej Drogi św. Jakuba,
- 4) dbałość o dostępność w miejscowościach etapowych Drogi paszportów/kredencjałów, pieczętek potwierdzających pobyt, muszli jakubowych, oznakowanych sklepów z ekwipunkiem pielgrzymim,
- 5) udostępnianie świątyń dla pielgrzymów; udostępnianie w Internecie i na postojach/przy obiektach informacji o nabożeństwach oraz kontaktów telefonicznych do osób posiadających klucze do świątyń,
- 6) organizowanie na zasadzie wolontariatu lokalnych przewodników informujących o atrakcjach, zabytkach, odwiedzanych miejscach i przebiegu Drogi; udostępnianie w Internecie i na postojach/przy obiektach kontaktów telefonicznych i godzin dostępności przewodników oraz znajomości języków, którymi władają, pomoc w opracowaniu informacji lokalnych,
- 7) zachęcanie do wprowadzania przez usługodawców upustów/rabatów w noclegowniach i jadłodajniach oraz obiektach z odpłatnym zwiedzaniem; informowanie caminowiczów, promowanie usługodawców,

¹¹ przykładem takiego funkcjonowania jest m.in. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

¹² Pożądane miejscowości funkcjonowania Klubów Przyjaciół Pomorskiej Drogi św. Jakuba: Kretynga (Litwa), Kaliningrad (Rosja), Tolkmicko, Elbląg, Gdańsk, Kartuzy, Lębork, Słupsk, Darłowo, Koszalin, Kołobrzeg, Kamień Pomorski, Szczecin, Świnoujście, Greifswald (Niemcy), Rostok (Niemcy).

- 8) uzupełnianie i aktualizowanie bazy danych w internecie (www.re-create.pl www.pomorskadrogaswjakuba.pl) dotyczącej zwłaszcza: noclegów i ich standardów, gastronomii, w tym oferowanych potraw regionalnych, usług na rzecz użytkowników (np. naprawa rowerów, punkty medyczne), upustów/rabatów dla posiadaczy paszportów/kredencjałów pielgrzymich,
- 9) organizowanie, głównie w miejscach etapowych Drogi, zwłaszcza cyklicznych wydarzeń kulturalnych, religijnych i rekreacyjnych, np.: jarmarków odpustowych, nabożeństw ekumenicznych, przeglądów muzyki chrześcijańskiej oraz muzyki i tańców regionalnych,
- 10) zawiązywanie klubów caminowicza, skupiających osoby, które przeszły co najmniej 100 km lub przejechały 200 km Drogi, organizowanie otwartych spotkań z caminowiczami oraz wystaw dokumentujących pielgrzymowanie.

Wskazane, aby każdy Klub miał przynajmniej dwóch przedstawicieli, w tym przewodniczący, w Kapitułę Drogi.

Rozbudowany skład Kapituły powinien podzielić się na zespoły tematyczne, zajmujące się różnymi funkcjami Drogi (turystyczna, religijna, społeczna), co pozwoli na pełniejsze wykorzystanie jej potencjału. Będzie to też dobrą bazą do zbudowania składu nowej organizacji prawnej Przyjaciół Pomorskiej Drogi św. Jakuba.

5.3. Opieka nad Drogą w ramach zapewnienia trwałości efektów projektu *RECreate*

Wszyscy partnerzy realizujący projekt *RECreate* podpisali deklarację o dalszej współpracy oraz rozpowszechnianiu idei pielgrzymowania jakubowego. Są zainteresowani w realizacji kolejnych projektów, które w oparciu o pozyskane środki zewnętrzne/unijne będą nastawione na budowanie sprzyjającego społecznego otoczenia Drogi wśród mieszkańców i podmiotów mogących świadczyć usługi dla caminowiczów oraz projektów promujących różnorodne funkcje Pomorskiej Drogi św. Jakuba. Koordynatorem potencjalnych przedsięwzięć ma być samorząd miasta Lęborka, dotychczasowy beneficjent wiodący projektu współfinansowanego aż w 85% przez Programu Współpracy Transgranicznej Południowy Bałtyk.

Formalne zakończenie projektu *RECreate* z dniem 31 grudnia 2014 roku nie kończy wszystkich obowiązków partnerów dotyczących zapewnienia trwałości uzyskanych rezultatów. Zostały one zapisane w zawartych umowach z wykonawcami a przede wszystkim z donatorem środków unijnych – PWT Południowy Bałtyk. Umowy z wykonawcami nielicznych zadań infrastrukturalnych i dostawcami wyposażenia (np. noclegownie w Lęborku i Łebie, tablice i słupy informacyjne, audioprzewodniki, infokioski), zawierają standardowe zapisy o gwarancji/rękojmi.

Zobowiązania samorządu miasta Lęborka jako beneficjenta wiodącego dotyczą opieki nad szlakiem i caminowiczami:

- 1) będzie pełnić rolę kuratora szlaku przez następnych 10 lat (do końca 2023 r.), będąc jednocześnie centralną postacią szlaku dla wszystkich innych partnerów projektu *RECreate*,
- 2) minimalne obowiązki kuratora szlaku to:
  - monitorowanie intensywności korzystania ze szlaku¹³,
  - badanie opinii caminowiczów, aby kontynuować prace nad ulepszeniem szlaku,
  - organizowanie co 4-5 lat spotkań/forów w celu omówienia wykorzystania i utrzymania szlaku,
- 3) prowadzenie strony internetowej Pomorskiej Drogi św. Jakuba minimum przez 5 lat (do końca 2018 r.).

6. Przydatne, przykładowe doświadczenia zagraniczne

Potrzebna jest świadomość, że popularność szlaków jakubowych, w tym Pomorskiej Drogi św. Jakuba, będzie zwiększać się powoli, i wymaga zaangażowania nie tylko instytucjonalnego, ale dużej aktywności społecznej. Pokazują to doświadczenia niemieckie, gdzie szlaki jakubowe zaczęto

---

¹³ Przydatne będą tutaj informacje zbierane przez nowo powstałe biuro pielgrzymia przy katedrze św. Jakuba w Szczecinie.

znakować w 1992 roku. Obecnie pokrywają one gęstą siecią cały kraj, a ich funkcjonowaniem zajmuje się ponad 20 organizacji¹⁴.

Jednym z nich jest Towarzystwo św. Jakuba Berlin – Brandenburgia, które skupia przedstawicieli uniwersytetów, kościoła, samorządu terytorialnego, organizacji turystycznych i mediów. Głównym celem Towarzystwa jest angażowanie lokalnych instytucji, ze szczególnym uwzględnieniem władz kościelnych, w tworzenie i opiekę nad szlakiem oraz promocja Dróg św. Jakuba¹⁵. Stowarzyszenie to organizuje i bierze aktywny udział w wielu wydarzeniach, m.in.: koncerty, targi turystyczne, spotkania pielgrzymów, warsztaty „Kościół jako uczestnik i partner w rozwoju regionalnym”, konferencje na temat obsługi pielgrzymów (zakwaterowania, udzielania informacji o atrakcjach), organizowanie wycieczek dla pielgrzymów, tworzeniem sieci współpracujących schronisk dla pielgrzymów.

Pomocna dla pielgrzyma przy planowaniu wyjścia na *Camino*, jak i podczas wędrowania jest wspólna dla wszystkich niemieckich Dróg Jakubowych strona internetowa www.deutsche-jakobswege.de, z interaktywną mapą.

Pielgrzymi korzystający z Dróg na terenie Francji mogą skorzystać z łatwo dostępnych zeszytów (mała objętość i masa), które zawierają szkiecowe mapy dwudziesto-, trzydziestokilometrowych odcinków/etapów z zaznaczonymi miejscami noclegowymi, barami, kościołami, aptekami oraz adresami schronisk na szlaku.

W Austrii z kolei o organizację szlaku, jego wytyczenie i utrzymanie infrastruktury dbają władze regionalne. Natomiast promocją zajmują się diecezje, które zachęcają z korzystania z Drogi w swojej działalności duszpasterskiej.

7. „Odyseja – Kamiński na Camino” jako wzorcowy przykład promocji walorów Pomorskiej Drogi św. Jakuba

Podstawą promocji Pomorskiej Drogi powinno być uczynienie jej sprawą obecną i ważną w świadomości społecznej mieszkańców pobraża południowego Bałtyku. Oznacza to potrzebę zastosowania instrumentów promocji niebezpośredniej, opartej na długotrwałym oddziaływaniu na opinię publiczną¹⁶. Promocja powinna być wielowątkowa, prowadzona przez różne podmioty i środowiska. Istotne jest tu wykorzystanie potencjału mediów, inspirowanych m.in. objazdami studyjnymi dla grup dziennikarzy, patronatami nad wydarzeniami kulturalnymi organizowanymi w miejscowościach na szlaku, pielgrzymkami celebrytów. Promocji Drogi na pewno nie może ograniczać się tylko do klasycznej promocji turystycznej.

Przykładem bardzo trafionej, i mam nadzieję, że bardzo efektywnej promocji Pomorskiej Drogi św. Jakuba jest wyprawa – medialne i społeczne wydarzenie – „Odyseja – Kamiński na Camino”, przewidziana do realizacji od marca do lipca 2015 roku. Bohaterem pielgrzymki/wydarzenia ma być Marek Kamiński, zdobywca dwóch biegunów w jednym roku. Podejmuje on wyprawę na 3 Biegun – biegun wiary i rozumu, wędrowkę „szlakiem wartości”.

Rozpoczyna się ona w Kaliningradzie, by po przejściu ponad 4000 kilometrów, po około 100 dniach zakończyć się w Santiago de Compostela. Według Anna Mikians z Fundacji Marka Kamińskiego, koordynatorki projektu 3 Biegun¹⁷, Kamiński chce przemierzyć *Camino* po to, aby inspirować i skłaniać do refleksji. Projekt „Odysei” ma nieść ze sobą przesłanie dotyczące troski o Europę w dobie kryzysu wartości, odwoływać się do dwóch zasadniczych tradycji europejskich: chrześcijańskiej i humanistycznej. Obie dopełniają się, tworząc współczesną europejską rzeczywistość.

Jak czytamy w jej artykule promującym „Odyseję”: „Najnowszy projekt Marka Kamińskiego – 3 Biegun - będzie miał przede wszystkim wymiar duchowy. Nie bez powodu za miejsce początkowe wyprawy wybrał Kaliningrad, a koniec Santiago de Compostela – finał najświętszej w Europie drogi

---

¹⁴ Raport Końcowy...

¹⁵ www.brandenburger-jakobswege.de

¹⁶ Raport Końcowy...

¹⁷ Anna Mikians, Marek Kamiński na szlaku wartości, ulotka promocyjna, 2014 r.

pielgrzymkowej, szlaku św. Jakuba. „Ta klamra to kolejne „dwa bieguny” do zdobycia i poznania.” – podkreśla Marek Kamiński - „Kaliningrad, miejsce z którym związany był Immanuel Kant, to symboliczny »biegun rozumu«, Santiago de Compostela to »biegun wiary«”.

Kamiński wyrusza w podróż „szlakiem wartości” – podczas swojej wędrówki będzie spotykał się z różnymi ludźmi i rozmawiał o tym, co w dzisiejszej, pogrążonej w duchowym kryzysie, Europie, jest najważniejsze. Poznanych ludzi będzie pytał o to, jakie znaczenie współcześnie mają takie pojęcia jak: prawda, dobro, szczerłość, uczciwość, duchowość, miłość, szacunek, czy uważność. O tym, komu te pytania postawi, zdecyduje często przypadek, jednocześnie podróżnik chętnie przyjmie propozycje spotkań i zaproszenia – tę wyprawę można więc współtworzyć razem z nim.”

Wypada tylko życzyć Markowi Kamińskiemu, jak i wszystkim caminowiczom, którzy wybiorą się zwłaszcza na Pomorską drogę św. Jakuba:

Dobrej Drogi! *Buen Camino!*

8. Zamiast podsumowania

Pomorska Droga św. Jakuba odtworzona wzdłuż południowych pobrzeży Bałtyku, jeżeli podjęte wysiłki różnych współpracujących ze sobą środowisk będą konsekwentnie kontynuowane, może przynieść szereg pozytywnych, długofalowych skutków dla regionów, przez który przebiega, zwłaszcza:

- 1) wprowadzić i utrwać nową jakość do wizerunku regionu, zarówno zewnętrznego, jak i w oczach jego mieszkańców – stanowić znak dawnych, tradycyjnych związków z kulturą i duchowością Europy,
- 2) być znakiem współczesnej kulturowej jedności całego południowego pobrzeża Bałtyku,
- 3) stanowić produkt turystyki pielgrzymkowej, religijnej i kulturowej włączony w sieć podobnych produktów w całej Europie,
- 4) aktywizować społecznie i ekonomicznie mieszkańców zamieszkujących obszar szlaku,
- 5) zwiększać dbałość o zachowanie dziedzictwa kulturowego,
- 6) stanowić czynnik budujący lokalne tożsamości, sprzyjający integracji społecznej i wzmocnieniu więzi mieszkańców z terytorium.

Jak piszą autorzy Raportu końcowego analizy i oceny efektów projektu *RECreate* „nie można tu oczekiwać szybkich i spektakularnych rezultatów. W momencie jednak, gdy Szlak staje się dobrem publicznym, dobrem społeczności lokalnych i społeczności regionu – można spodziewać się rezultatów trwałych, prowadzących zarówno do społecznej, jak i biznesowo-turystycznej aktywizacji tych terenów, które nie są postrzegane przez turystów jako szczególnie atrakcyjne. Szlak staje się wtedy nie tylko drogą pielgrzymki, ale i instrumentem promocji wsi, miasta, zabytków niesakralnych, wszelkich wartości kulturowych, związanych z danym terytorium”¹⁸.

Powiększający się krąg przyjaciół Pomorskiej Drogi św. Jakuba, deklarujących chęć współpracy podczas licznych spotkań na szlaku w ramach realizacji projektu *RECreate*, otwartość Kapituły Drogi na wykorzystanie doświadczeń partnerów projektu i na nowych ludzi wywodzących się m.in. ze środowisk wiejskich (np. z lokalnych grup działania i lokalnych grup rybackich), wreszcie coraz liczniejsza grupa pielgrzymów przemierzająca pomorskie *Camino* pozwala przyjąć, że Pomorska Droga św. Jakuba będzie ważnym wyróżnikiem dziedzictwa i tożsamości, jednoczącym mieszkańców od Kretyni do Rostoku - z czasem nawet dalej na wschód, w kierunku Rygi i Moskwy.

---

¹⁸ *Op.cit.*